Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 12 Sayı: 64 Haziran 2019 Volume: 12 Issue: 64 June 2019
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3344

ROMA EYALETLERİNDE ADLİ UYGULAMALAR: BITHYNIA ET PONTUS ÖRNEĞİ•

JUDICIAL PRACTICES IN ROMAN PROVINCES: THE CASE OF BITHYNIA ET PONTUS

Kamil DOĞANCI**

Öz

Bithynia kralı IV. Nikomedes'in krallığını vasiyetle Roma'ya bırakmasıyla MÖ 74 yılında kurulan Bithynia Eyaleti, MÖ 64 yılında Pontos Krallığı'nın batı topraklarının eklenmesiyle Bithynia et Pontus adını aldı. Roma'nın eyaletlerdeki adli uygulamaları kapsamında Bithynia et Pontus eyaleti de *conventus / dioikesis* denilen mahkeme bölgelerine ayrılmıştı. Roma eyaletlerindeki adli işler valinin sorumluluğundaydı. Vali ya da görevlendirdiği bir yardımcısı her yıl *conventus* merkezlerini ziyaret eder ve buralardaki davalara bakardı. Bithynia et Pontus Eyaleti'ndeki adli sistem hakkındaki bilgilerimiz, Prusalı Dion Chyrsostomos'un Söylevlerine ve MS 111-113 yılları arasında eyaletin valisi olan Genç Plinius'un İmparator Traianus'a yazdığı Mektuplara dayanır. Eyalette *conventus* sisteminin ilk olarak ne zaman uygulandığını bilmiyoruz. Kaynaklar, eyaletteki Prusa (=Bursa), Nikomedia (=İzmit), Nikaia (=İznik), Amastris (=Amsra), Amisos (=Samsun) ve Byzantion kentlerinin en azından bir süreliğine *conventus* merkezi olduklarını gösterir. *Conventus* sistemi, eyaletlerdeki hukuki uygulamaları iyileştirmek ve herkesin adalete ulaşmasını kolaylaştırmanın yanında, valinin idari gücünün eyaletin en ücra köşelerine kadar ulaşmasını sağlamak gibi pratik amaçlara hizmet etmiştir. Bir kentin *conventus* merkezi olmasının; kentin prestijinin artması, davaları için başka kentlere gitmemek, dışarıdan çok sayıda insanın gelmesi ve böylece kent ekonomisinin canlanması vb. gibi birçok avantajı vardı. Davalara bakmak için tura çıkan eyalet valileri kentlerin sorunlarıyla ilgilenme ve hesaplarını kontrol etme fırsatı da bulmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Bithynia et Pontus, conventus, dioikesis, mahkeme, Genç Plinius.

Abstract

When Nicomedes IV, King of Bithynia left the kingdom on his will to Rome, the Province of Bithynia, founded in 74 BC, was renamed as the Bithynia et Pontus in 64 BC with the addition of the western lands of the Pontus Kingdom. As part of Rome's judiciary practices in the provinces, the province of Bithynia et Pontus was divided into the district courts called as *conventus /dioicesis*. Judicial affairs in the Roman provinces were under responsibility of the governor. The governor or one of his deputy visits *conventus* centers every year and take care of the cases there. Our knowledge of the judicial system in the Province of Bithynia et Pontus is based on the Speeches of Dio Chrysostom of Prusa and the letters written by the governor of the province, Pliny the Younger, to the Emperor Trajan between the years 111-113 AD. We don't know when the *conventus* system was first applied in the province. Sources indicate that the cities of Prusa (=Bursa), Nicomedia (=Izmit), Nicaea (=Iznik), Amastris (=Amasra), Amisus (=Samsun) and Byzantium are conventus centres at least for a while. The system of the *conventus* served practical purposes, such as improving the legal practice in the provinces and facilitating the access to justice for all, as well as ensuring that the governor's administrative power reaches to the farthest corners of the province. The biggest advantage of being a *conventus* centre for a city was the increase of the prestige, being relieved from obligation of visiting other cities for trials, receiving of many visitors from other cities and thus revival of the city's economy. The provincial governors, who went on tour to examine the cases, also had the opportunity to deal with the problems of the cities and to check their accounts.

Keywords: Bithynia et Pontus, conventus, dioiceses, assize, Pliny the Younger.

Giriş

Antik Çağ'da Bithynia Bölgesi, coğrafi olarak Anadolu'nun kuzeybatısında stratejik bir noktada yer alıyordu. Doğusunda Paphlagonia, güneyinde Phrygia ve Galatia, batısında Mysia, kuzeyinde ise Pontos Euksinos (=Karadeniz) ile çevrelenmişti (Strab. XII.4.1; Skylaks, *periplus*, 92; Plin. *nat.* V.40, 43; Sevin, 2016, 35-6). Strabon'a göre bölge; doğuda Paphlagonialılar ve Mariadynler ve bir kısmı Epiktetonlar, kuzeyde Sangarios (=Sakarya) Irmağı'nın döküldüğü yerlerden Byzantion ve Khalkedon Denizi'nin ağzına kadar Pontos Denizi tarafından, batıda Propontis (=Marmara Denizi), güneye doğru Mysia ve Hellespontos Phrygia'sı denilen Phrygia Epiktetos ile sınırlanmıştı (Strab. XII.4.1; Plin. *nat.* V.142; Wesch-Klein, 2001, 251; Doğancı, 2013, 169; Işık, 2001, 7,23). Bölgedeki en önemli kentler arasında; batı sınırını oluşturan Apollonia ad Rhyndacum (=Gölyazı), Olympos Dağı eteklerinde kurulmuş olan Prusa (=Bursa), Prusias ad Mare (=Gemlik), Myrleia/Apameia (=Mudanya), Nikaia (=İznik), Nikomedia (=İzmit), Khalkedon (=Kadıköy),

---

• Bu makale, V. INES Human and Civilization Congress from Past to Future (17-21 April 2019-Alanya) adlı uluslararası kongrede sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, kamil@uludag.edu.tr

Prusias ad Hypium (=Üsküb/Konuralp), Bithynion (=Bolu), Krateia (=Gökçesu) ve Herakleia Pontika (=Karadeniz Ereğlisi) sayılabilir (Plin. *nat.* V.42, 143-144, 148; Hdt. V.144; Tac. *ann.* XII.62; Sevin, 2016, 39-47; Mitchell, 1984, 123; Haris, 1980, 880; Jones, 1971, 164).

Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in (MÖ 94-74) krallığını vasiyetle Roma'ya bırakmasından sonra Senatus, Asia Eyaleti valisi M. Iunius Iuncus'a[1] gerekli düzenlemeleri yaparak Bithynia'yı yeni bir eyalet olarak organize etme talimatı verdi (Liv. *perioch.* 93.2; Arslan, 2007, 306; Sevin, 2016, 35; Kaya, 2017, 216; Jones, 1971, 156; Kaya, 2005, 14; Magie, 1950, 320; 1200-1, nr. 49). Böylece Roma'nın Anadolu'daki ikinci eyaleti olan *provincia Bithynia* kuruldu[2] ve MÖ 74 yılı *consul*'lerinden biri olan M. Aurelius Cotta eyaletin ilk valisi olarak atandı (Plut. *Luc.* V.1; Arslan, 2007, 307; Kaya, 2017, 216; Kaya, 2005, 24). MÖ 64 yılında VI. Mithridates'i yenerek Pontos'u ele geçiren Romalı General Pompeius, bölgenin batı kısmını Bithynia ile birleştirerek Bithynia et Pontus adıyla yeni bir eyalet oluşturdu (App. *civ.* II.1; Strab. XII:3.1; Vell. II.38.6; Liv. *perioch.* 102.1; Diod. XL.4; Arslan, 2007, 490; Sevin, 2016, 35; Millar, 2004, s. 39). Amastris, Sinope ve Amisos vb. gibi kentler, yeni eyaletin sınırları içerisine alındı. MS 111-113 yılları arasında Bithynia et Pontus Eyaleti'nde valilik yapmış olan Genç Plinius'un bu kentleri ziyaret etmesi ve mali durumlarını incelemesi, Pontos'un batısında yer alan bu kentlerin yeni kurulan eyalete bağlandığını teyit eder (Plin. *epist.* X.90 (Sinope); Plin. *epist.* X.92, 110 (Amisos); Plin. *epist.* X.90 (Amastris); Oktan, 2008, 55). Bununla birlikte bu liste üzerinde araştırmacılar arasında tam bir fikir birliği yoktur. Makalemizin asıl konusunun dışında olduğu için burada bu tartışmalara girmek yararsızdır.

Bithynia et Pontus Eyaleti, İmparator Augustus'un (MÖ 27-MS 14) eyaletlerin statüsünde yaptığı düzenlemelerden sonra da, bazı olağanüstü dönemler hariç, Senatus Eyaleti statüsünde kalmıştır. Genel teamüle göre, Senatus Eyaletleri'ne önceden *consul*'lük (*ex-consul*) ya da *praetor*'luk (*ex-praetor*) yapmış kişiler arasından oy çokluğuyla yıllık olarak seçilen valiler atanıyordu.[3] *Proconsul* adı verilen ve görevli olduğu eyalette *imperium* yetkisine sahip olan valiler, verdikleri kararlarda bağımsızdılar. Augustus Dönemi'nde sayıları on iki olan Senatus Eyaletleri'nin ikisi *ex-consuller*, on tanesi de *ex-praetorlar* tarafından yönetilmekteydi (Galsterer, 2008b, 83). Sadece *provincia Asia* ve *provincia Africa* gibi önemli eyaletlerde *ex-consul* rütbeli valiler görev yapıyordu. Esas görevleri eyaletlerde barış ve huzuru sağlamak olan valilerin, mali işlerde (vergilerin toplanması ve askeri harcamaların organizasyonu) kendilerine yardımcı olarak bir *quaestor*, adli ve idari işlerini yürütecek birkaç *legatus*, danışmalar (*cohors amicorum*), kayıt işleri ve yazışmalar için katipler (*scribae*) ve *lictor*lar'dan oluşan kalabalık bir ekipleri vardı[4] (Eck, 2008, 273; Galsterer, 2008b, 83; Storey, 1998, 77; Galsterer, 2008a, 346-7). Daha sonraki dönemlerde eyalet valilerinin görev tanımlarında kapsamlı bir değişiklik olmamıştır (Eck, 2008, 273).

Çalışmamızda ağırlıklı olarak edebi kaynaklara ve epigrafik malzemelere dayanarak eyaletlerdeki adli uygulamaların temeli olan *conventus* sistemin ortaya çıkışı, Bithynia et Pontus eyaletinde uygulanış tarzı ve eyaletteki *conventus* merkezleri ele alınacaktır. Bu merkezler hakkında ayrıntılı bilgi edinebileceğimiz eyalet evrak ofisi (*tabularia*) Bithynia et Pontus Eyaleti'nde tespit edilememiştir. Eyalette İmparator Traianus Dönemi'nde (MS 98-117), valiye ait hiçbir örgütlü kamu arşivi yoktu (Sherwin-White, 1998, 604-5; Doğancı, 2007, 106). Genç Plinius, eyalet valiliği süresince ortaya çıkan sorunlarda imparator kararları ve emirnameleri ile önceki *proconsul*'lerin *edictum*'larını elde edebileceği bir eyalet arşivinden bahsetmemektedir. Ancak bu durum, eyalet valililerinin hiçbir kayıt tutmadıkları anlamına gelmemelidir. Valiler, görev yaptıkları dönemde tuttukları kayıtları (*commentarii*), eyaletten ayrılırken beraberlerinde götürmüş olmalıdırlar.

1-*Conventus (Dioikesis)* Sistemi

Latince *contio*[5] ve *concilium*[6] kelimeleriyle aynı kökten gelen *conventus* sözcüğü, "bir araya gelme, toplanma" anlamlarına gelir[7] (Kornemann, 1900, 1173; Çapar, 1995, 732; Kaya, 2002, 1; Strothmann, 2003, 759; Burton, 1975, 92). Hukuki terim olarak ise, eyaletlerde valilerin her yıl belirli günlerde düzenledikleri gezici mahkeme toplantıları *conventus* olarak adlandırılmıştır[8] (Plin. *epist.* X.58, X.81, X.110; Çapar, 1995, 732-3; Kornemann, 1900, 1173-4; Dion. Chr. *Orat.* XLV.6; Potter, 2004, 40; Strothmann, 2003, 759; Storey, 1998, 77;

[1] Vell. II.42.3: *"…in Bithyniam perrexit ad proconsulem Iuncum…"*
[2] Eutr. VI.6: *"… mortuus est Nicomedes, rex Bithyniae, et per testamentum populum Romanum fecit heredem."*
[3] Senatus'un zaman zaman bu kurala uymadığı görülür. MÖ 27-MÖ 5 yılları arasında birçok *ex-consul*'e bu kural uygulanmamıştır (Brunt, 1984, 431).
[4] Dig. I.18.13: *"…curare, ut pacata atque quieta provincia sit quam regit."*
[5] Eski Roma'da, bir rahip ya da magistrat'ın çağrısıyla vatandaşların bir araya geldiği toplantılar (Glare, 2012, 474).
[6] Halk toplantısı, toplanma, bir araya gelme (Glare, 2012, 425).
[7] Cic. *pro Arch.* 3: *"…tanto conventu hominum ac frequentia…"*; Cic. *in Verr.* II.4.110: *"…contino conventusque civium…"*.
[8] Caes. *Bell.* I.54.3: *"…ipse in citeriorem Galliam ad conventus agendos profectus est = …daha sonra kendisi (Caesar) geçici mahkemelere bakmak üzere Gallia'ya gitti."*; Liv. *perioch.* CXXXIV: *"…cum ille conuentum Narbone egit, census a tribus Galliis…"*.

Arslan, 2007, 264; Jones, 1971, 61). Grekçe karşılığı olan ve yargısal nitelikli bir bölgeyi tanımlayan *dioikesis* kelimesinin de yaygın olarak kullanıldığı görülür (CIL XII 3170; CIG 3902; Dion. Chr. *Orat.* XLV.6; XLV.10; Burton, 1975, 92, 97; Jones, 1971, 61; Çapar, 1995, 733-4). *Conventus* terimi, belgelerde genellikle *iuridicus* veya *iurisdicto* kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır (Kornemann, 1900, 1175; Çapar, 1995, 734; Kaya, 2002, 1; Taşdöner, 2017, 130). Roma Cumhuriyet Dönemi'nde mahkemelerin düzenlendiği kentler ve bunlara bağlı yerleşimler Senatus tarafından belirlenirdi ve *conventus iuridicus* olarak adlandırılırdı. İmparatorluk Dönemi'nde ise, imparatorun izni olmadan *conventus* merkezleri ve sınırları değiştirilemezdi (Calp, 1955, 142). Kornemann, Romalı tüccarların ve vatandaşların eyalet kentlerinde kendi çıkarlarını korumak amacıyla oluşturdukları birliklerin (*conventus civium Romanum*)[9] Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren var olduğunu ancak *conventus iuridicus*'ların imparatorluk dönemi başlarında ortaya çıktığını ileri sürer (Kornemann, 1900, 1181; Sherwin-White, 1996, 225; Magie, 1950, 162).

Özellikle Doğu Eyaletleri'nde bir kentin sahip olabileceği en büyük onur, *neokoros* unvanını almak ya da *conventus/dioikesis* merkezi olma ayrıcalığını elde etmekti. *Neokoros* unvanı, resmi olarak imparator kültü için tapınak bulunan kentlere veriliyordu. Gezici mahkeme toplantılarının düzenlendiği *conventus* merkezlerinin belirlenmesinde coğrafi şartların da göz önüne alındığı karmaşık bir süreç takip ediliyordu. *Conventus/Dioikesis* merkezleri eyalet valisi tarafından -mahkeme düzenlemek amacıyla- düzenli olarak ziyaret ediliyordu (Strab. III.4.20; Sherwin-White, 1998, 640; Kornemann, 1900, 1174; Talbert, 1985, 157; Storey, 1998, 77; Potter, 2004, 40; Calp, 1955, 142; Eck, 2008, 273; Arslan, 2007, 264; Galsterer, 2008a, 347). Roma'da ilk *conventus* sisteminin MÖ 2. yüzyılda Sicilya'da ortaya çıktığı düşünülmektedir[10] (Strothmann, 2003, 759; Haywood, 1959, 27). Daha sonra G. Iulius Caesar'ın, Illyricum ve Gallia Cisalpina Eyaletleri'ndeki *conventus* merkezlerini ziyaret ettiğini biliyoruz[11] (Strothmann, 2003, 759). Roma İmparatorluk Dönemi'nde Hispania Citerior yedi *conventus* bölgesine "Asturica Augusta (=Astorga), Tarraco, Bracara Augusta (=Braga), Carthago Nova, Clunia (=Penalba de Castro), Caesaraugusta (=Zaragoza), Lucus Augusti (=Lugo)" ayrılmıştı[12] (Plin. *nat.* III.23; III.18; Strothmann, 2003, 759; Kornemann, 1900, 1175; Burton, 1975, 96 vd.; Alföldy, 2006, 452). Baetica'da dört "Hispalis (=Sevilla), Gades (=Cadiz), Astigi (=Ecija) ve Corduba"; Lusitania'da üç "Scallabis (=Santarem), Emerita Augusta, Pax Iulia (=Beja)" *conventus* bölgesi bulunuyordu (Alföldy, 2006, 452-3). Dalmatia'da üç *conventus* merkezi (Salona, Narona, Scardona) tespit edilmiştir[13] (Plin. *nat.* III.142; Kornemann, 1900, 1178; Galsterer, 2008a, 347; Wilkes, 2006, 576). Asia Eyaleti de çok sayıda *conventus* bölgesine ayrılmıştı. Bu *conventus* bölgelerinin merkezleri Philomelium (=Akşehir), Adramyttium, Cibyra, Synnada, Pergamon, Smyrna, Sardes, Ephesos (=Selçuk), Alabanda (=Araphisar), Miletos, Mylasa, Tralles, Apameia vb. gibi kentlerdi (Plin. *nat.* V.95; V.105-6; V.109; V.111;V.120; V.122; V.126; Kaya, 2002, 2 vd.; Kornemann, 1900, 1178-9; Burton, 1975, 93; Broughton, 1959, 534, 708; Taşdöner, 2017, 131 vd.; Jones, 1971, 61 vd.; Galsterer, 2008a, s. 347; Magie, 1950, 171; 1060-3, nr. 42).

Adli işleri kolaylaştırmak amacıyla Roma Cumhuriyet Dönemi'nde birçok eyalette uygulanan *conventus/dioikesis* sisteminin tam anlamıyla yerleşmesi, Principatus Dönemi (MÖ 27-MS 284) başlarında Augustus'un (MÖ 27-MS 14) eyaletlerin statüsünde yaptığı köklü değişikliklerden sonra gerçekleşmiştir (Galsterer, 2008b, 84; Kornemann, 1900, 1175; Taşdöner, 2017, 129). Bithynia et Pontus'un da içinde olduğu bazı Senatus Eyaletleri (*provincia* Asia, *provincia* Africa vd.) ile imparator tarafından atanan *propraetor* unvanlı valilerin idaresindeki Hispania Citerior gibi eyaletlerin *conventus* (*διοίκησις=diokesis*) ya da *conventus iurisdictio* adı verilen mahkeme bölgelerine ayrıldığını görüyoruz (Plin *nat.* V.106-7 (Asia); Plin. *nat.* III.7 (Baetica); Plin. *nat.* III.18 (Hispania Citerior); Plin. *nat.* III.142 (Dalmatia); Plin. *nat.* IV.117 (Lusitania); Doğancı, 2007, 104; Habicht, 1975, 68, nr. 13; Burton, 1975, 96-7; Salmeri, 2002, 69; Kaya, 2002, 1; Potter, 2004, 40; Çapar, 1975, 734-5; Strothmann, 2003, 759). Bir *edictum*'a dayanan eyaletlerdeki sivil yargı yetkisi valilerin tekelindeydi. Senatus Eyaletleri'nde *proconsul*'lerin *imperium*'u eyaletteki adli yetkileri de içerirken, imparator eyaletlerinde *legati Augusti pro praetore* unvanlı valiler bu yetkiyi imparatordan alıyorlardı (Galsterer, 2008c, 411). Yılın belli dönemlerinde *conventus* merkezlerinde kurulan geçici mahkemelerdeki

[9] **Conventus civium Romanorum**: Eyaletlerdeki Roma vatandaşı olan *publicani*'nin yerleştikleri kentlerde kurdukları birlikleridir. Bu birlikler içinde bulundukları kentin yönetiminden bağımsızdılar. Kendi birlik meclisleri, memurları ve hazineleri vardı. Birbirleriyle ve Roma vatandaşı olmayanlarla aralarındaki davalara eyalet valisi bakıyordu (Kornemann, 1900, 1181; Kaya, 2017, 211).

[10] Cic. *in Verr.* II.4.138: *"…Romae in conventu Siculorum…"*

[11] Caes. *Gall.* I.54.3: *"…ipse in citeriorem Galliam ad conventus agendos profectus est."*; Caes. *Gall.* V.1.5: *"…Ipse conventibus Galliae citerioris…"*; Caes. *Gall.* V.2.1: *"His confectis rebus conventibusque peractis, in citeriorem Galliam revertitur…"*; Caes. *Gall.* VI.44.3; Caes. *Gall.* VII.1.1; Suet. *Iul.* XXX.1: *"…in citeriorem Galliam, conventi busque peractis…"*; Suet. *Iul.* LVI.5: *"…citeriore Gallia conventibus peractis…"*

[12] Plin. *nat.* III.23; Plin. *nat.* III.18: *:"…Hispaniae…provincia dividitur in conventus septem, Carthaginiensem, Tarraconensem, Caesaraugustanum, Cluniensem, Asturum, Lucensem Bracarum…"*

[13] Plin. *nat.* III.142:*"…conventus a Salona…"*

davalara bizzat eyalet valisi ya da onun görevlendirdiği temsilcileri (*legati proconsilis)* başkanlık ediyordu (Burton, 1975, 97; Galsterer, 2008c, 411; Arslan, 2000, 42; Taşdöner, 2017, 139, 141; Arslan, 2007, 264). Eyalet valileri yoğun mesai isteyen ve oldukça yorucu olan bu iş için, genellikle maiyetlerindeki hukukçulardan birini *legati iuridici* olarak görevlendirme yoluna gitmişlerdir (Galsterer, 2008b, 84). Mahkemelerin düzenlenmesinde belirli bir takvim yoktu. Cumhuriyet Dönemi'nde yaz aylarında eyalet valilerinin askeri işlerle meşgul olmaları nedeniyle duruşmalar kış aylarında yapılırken, Augustus Dönemi'nden itibaren genellikle yaz ayları tercih edilmiştir (Kaya, 2002, 6; Taşdöner, 2017, 140). Davacılar şikayet dilekçelerini önceden verirlerdi, ancak dilekçe veren herkesin mahkemeye çıkma garantisi yoktu (Burton, 1975, 101). Duruşmalarda kentin önde gelenlerinden oluşan bir jüri de hazır bulunuyordu. Mahkemenin kararı kesindi ve genellikle temyiz edilemezdi (Magie, 1950, 171; Taşdöner, 2017, 140).

Bazı araştırmacılar Flaviuslar Dönemi'nden (MS 69-96) itibaren *conventus* sisteminin standart bir prosedür olarak tüm Senatus Eyaletleri'nde uygulanmaya başladığını kabul ederler (Burton, 1975, 99; Doğancı, 2007, 105). Ancak birçok küçük eyalette sitemin uygulandığına dair elimizde yeterli kanıt yoktur. Bithynia et Pontus Eyaleti'nde *conventus* sisteminin hangi tarihten itibaren uygulanmaya başladığı konusundaki kaynaklar yetersiz ve muğlaktır. Yaşlı Plinius (MS 23-79), Asia ve Baetica Eyaletleri'ndeki *conventus* sistemi hakkında ayrıntılı bilgiler verirken, başka kaynaklardan sistemin varlığını kesin olarak tespit ettiğimiz Bithynia et Pontus, Mısır ve Kilikia gibi eyaletlerdeki *conventus* bölgelerinden bahsetmez[14] (Burton, 1975, 97; Doğancı, 2007, 105). Ayrıca bazı dönemlerde eyaletlerin statüsünde yapılan değişikliklerin (imparator eyaleti statüsüne alınması) adli uygulamalara nasıl yansıdığını bilmiyoruz. Genç Plinius'un çağdaşı olan ünlü hatip Dion Chrysostomos (MS 40-120) doğum yeri olan Prusa'yı överken, kentin sahip olduğu ayrıcalıklardan birinin 'mahkeme düzenleme hakkı' olduğunu ısrarla belirtmiştir (Dion Chr. *Orat.* XL.33; XLV.6; XLV.10; Burton, 1975, 97). Bu durum, Bithynia et Pontus Eyaleti'nde *conventus/dioikesis* sisteminin ilk olarak İmparator Traianus Dönemi'nde uygulanmaya başlandığı düşüncesini akla getirmektedir.

İmparator Traianus'un Bithynia et Pontus eyaletine *legati Augusti pro praetore* unvanıyla vali olarak atadığı Genç Plinius'un mektupları ve Prusalı Dion Chrysostomos'un bazı Söylevleri eyaletteki *conventus* sistemi hakkında önemli ipuçları verir. Epigrafik ve nümizmatik kaynaklar bu konuda sessiz kalır. Plinius'un bizzat İmparator Traianus tarafından özel olarak görevlendirilmesi ve imparatorla arasındaki yakın ilişkiler, onun normal bir eyalet valisinden çok daha fazla yetkiyle donatılmış olması, eyaletteki *conventus* merkezlerinin tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Plinius'un mektupları ve Dion Chrysostomos'un söylevleri *civitas stipendaria*[15] statüsündeki Nikaia (=İznik), Prusa ad Olympum (=Bursa), Nikomedia (=İzmit) ve Amastris (=Amasra) ile *civitas libera*[16] statüsündeki Amisos (=Samsun) ve Byzantion kentlerinin en azından bir süreliğine *conventus* merkezi olduklarını gösterir (Plin. *epist.* X.58, 60, 81, 96, 97, 110; Dion. Chr. *Orat.* XLV.6; Plin. *nat.* V.149; Burton, 1975, 97; Sherwin-White, 1998, 640; Broughton, 1959, 709; Millar, 2004, 39; Baz, 2013, 269; Taşdöner, 2017, 142, 164; Jones, 1971, 159). G. Iulius Caesar'ın *colonia*[17] statüsü verdiği Sinope'nin de (*Colonia Iulia Felix Sinopensis)* İmparator Traianus Dönemi'nde *conventus* merkezi olduğunu görüyoruz (Strab. XII.3.11; Magie, 1950, 459; 414, nr. 33; Jones, 1971, 166; Broughton, 1958, 708; Taşdöner, 2017, 174; Oktan, 2008, 69). Thomas R.S. Broughton, Herakleia Pontika ve Apameia kentlerinin de *conventus* merkezi olduğunu ileri sürer, ancak herhangi bir kanıt göstermez (Broughton, 1959, 709).

Plinius'un *colonia* ve *civitas libera* statüsündeki bu kentlerin iç işlerine müdahale etmesi ve buralarda mahkeme düzenlemesi, meseleyi daha karmaşık hale getirmektedir. Bu durum valinin tüm eyaleti kapsayan *imperium* yetkisiyle, kentlerin daha sonra özgürlüklerini kaybetmesiyle ya da Arnold H.M. Jones'un ileri sürdüğü gibi kentlerin özerkliklerinin başta adli konularda olmak üzere büyük oranda sınırlandırılmış olmasıyla açıklanabilir (Jones, 1971, 61). Werner Eck'e göre, Genç Plinius ve C. Iulius Cornutus Tertullus gibi *legati Augusti pro praetore* ünvanlı valiler eyalete olağanüstü yetkilerle gönderildikleri için, eyaletteki ayrıcalıklı kentlerin iç işlerine müdahale etme yetkileri de vardı (Eck, 2008, 266-292). Asia Eyaleti'nde

[14] Cic. *ad Fam.* III.8.6: *"…meus conventus erat Apameae, Synnadis, Philomeli, tuus Tarsi?"*; Cic. *ad Fam.* XV.4.2: *"…deinde Apameae quatriduum, triduum Synnadis, totidem dies Philomeli. Quibus in oppidis cum magni conventus fuissent…"*

[15] **Civitas stipendaria:** Eyaletlerdeki kentlerin önemli bir kısmı *civitas stipendaria* statüsünde olup, eyalet valisinin *imperium*'una tabi ve Roma hazinesine vergi vermekle yükümlüydü (Potter, 2004, 40; Kaya, 2017, 209).

[16] **Civitas libera (=Özgür kent**): *Civitas libera* statüsündeki kentler vergiden muaf olmanın yanında, teorik olarak kendi mahkemelerini düzenleme hakkına da sahipti (Galsterer, 2008c, 412; Calp, 1955, 142; Kaya, 2017, 209; Dürüşken-Özbayoğlu, 2001, dpn. 75; Taşdöner, 2017, 128). Roma vergi memurlarının olmadığı bu kentlerin içişlerine eyalet valileri keyfi müdahalede bulunamazlardı. Genel olarak MS 3. yüzyılda ortadan kalktığı düşünülen *civitas libera* statüsü, imparatorun tasarrufunda olan bir ayrıcalıktı ve imparator istediği zaman bu ayrıcalığa son verebilirdi (Calp, 1955, 142).

[17] Teorik olarak Roma *colonia*'ları sahip oldukları *ius Italicum* statüsü sayesinde eyalet valilerinin denetimden muaftı ve vergi vermezlerdi (Broughton, 1959, 708; Magie, 1950, 459).

conventus merkezlerine bağlı kentlerin sayısı dört ile dokuz arasında değişirken daha küçük bir eyalet olan ve az sayıda kentin bulunduğu Bithynia et Pontus Eyaleti için bu mümkün görünmemektedir (Kaya, 2002, 5).

Eyaletlerde adaletin uygulanmasının en önemli aracı olan 'gezici mahkemeler' eyalet *metropolis*'inden uzaktaki kırsal bölgelerde yaşayan halk için önemli bir avantaj olarak kabul edilebilir. Romalı yöneticiler ise bu şekilde adaleti halkın ayağına götürmekle övünebilirdi. Her ne kadar Roma'nın amacı eyalet halkının adalete erişimini kolaylaştırmak olsa da, mahkemelerin düzenleniş tarzı eyalet halkı arasında bazı memnuniyetsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle *conventus* merkezi statüsü kazanan kentler arasındaki kıskançlıklar ve bu hakkın değişken olması halkın tepkisini çekmiştir. Dion Chrysostomos'a göre, bir kentin *conventus* merkezi olmasının; kentin prestijinin artması, davaları için başka kentlere gitmek zorunda kalmamaları, dışarıdan çok sayıda insanın gelmesi ve böylece kent ekonomisinin canlanması vb. gibi birçok avantajı vardı (Dion Chr. *Orat.* XLV.6; Salmeri, 2002, 69; Kaya, 2002, 6; Burton, 1975, 102; Broughton, 1959, 740-1; Potter, 2004, 40; Calp, 1955, 143; Galsterer, 2008a, 347; Wilson, 1960, 77). Kalabalık maiyetiyle *conventus* merkezine gelen ve burada uzun süre konaklayan eyalet valisi ve maiyetindeki görevlilerin tüm masrafları, yasal bir zorunluluk olmasa da, uygulamada *conventus* merkezinin hazinesinden karşılanıyordu (Kaya, 2002, 7). Bu durum *conventus* merkezlerini ekonomik açıdan olumsuz etkilemiştir.

2-Bithynia et Pontus Eyaleti'ndeki *Conventus/Dioikesis* Merkezleri

2.1-Prusa *Conventus*'u

Olympos Dağı (=Uludağ) eteklerinde kurulan ve verimli topraklara sahip olan Prusa, hem Bithynia Krallığı hem de Roma Dönemi'nde Nikaia ve Nikomedia kentlerinin gölgesinde kalmıştır (Strab. XII.4.3; Broughton, 1959, 726; Tab. Peut., *Segm*. IX.2). Prusa'nın *conventus* merkezi statüsü kazanması diğerlerine göre daha geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Dion Chrysostomos XLV'nci Söylevi'nde Prusa'yı *conventus* merkezi yapmak için uğraşan bir yöneticiden bahseder (Dion Chr. *Orat.* XLV.6; Salmeri, 2002, 69). MS 99/100 yılında, içinde Dion Chrysostomos'un da bulunduğu bir Prusa Heyetinin İmparator Traianus ile görüşmesi sonucu kentin *conventus* merkezi olma hakkı kazandığı sanılmaktadır. Dion'un XL'ıncı Söylevi'nde "Prusa'nın daha geçenlerde mahkeme merkezi statüsü kazandığını" belirtmesi ve İmparator Traianus Dönemi öncesinde kentin *conventus* merkezi olduğuna dair elimizde herhangi bir kayıt olmaması, bu görüşü doğrular niteliktedir (Dion Chr. *Orat.* XL.33; XLIV.11; XL.10; XLVIII.11; Burton, 1975, 97, 100; Broughton, 1959, 741; Sherwin-White, 1998, 583, 639; Calp, 1955, 141-2; Wilson, 1960, 77; Baz, 2013, 269). Eyalet kentleri arasında *conventus* merkezi olabilmek için yoğun bir rekabet vardı. Dion, XL'ıncı Söylevi'nde Prusa-Apameia ilişkilerini anlatırken, iki kent arasındaki asıl anlaşmazlığın *conventus* merkezi olma konusundan çıktığını ileri sürer (Dion Chr. *Orat.* XL.4; Calp, 1955, 144).

Bithynia et Pontus Eyaleti valisi olan Genç Plinius, Prusa'yı ikinci ziyareti sırasında İmparator Traianus'a yazdığı bir mektupta (Plin. *epist.* X. 58; Sherwin-White, 1998, 639; Baz, 2013, 269) Furia Prima adlı bir kadının şikayeti kapsamında hakkında kovuşturma yürüttüğü Flavius Archippus'un[18] davası hakkında nasıl bir yol izlemesi gerektiğini sorar:

> *"Efendim, düzenleyeceğim toplantıya yargıçları çağırdığımda, Flavius Archippus felsefe öğretmenliği yaptığı için, muafiyet istedi. Orada, onun yargıda bulunma zorunluluğundan muaf tutulması bir yana, adının yargıçlar sınıfından tamamen silinmesi ve zincirlerini kırarak kaçmış olduğu cezasına geri gönderilmesi gerektiğini söyleyenler vardı. Proconsul Velius Paulus'un, Archippus'un kalpazanlık suçundan madende çalışma cezasına mahkûm olduğunun doğrulandığı bir kararı okundu. Archippus, bu kararın değiştirilmesini sağlayacak hiçbir kanıt ileri süremiyordu..."* (Plin. *epist.* X.58).

İmparator Traianus, Plinius'a verdiği cevapta Archippus'un aklandığını ancak bundan sonra hakkında tekrar şikayet olursa titizlikle incelenmesi gerektiğini söyler:

> *"Domitianus, Archippus'a onur payeleri bahşeden mektubunu yazarken, bu şahsın konumundan habersiz olmuş olabilir. Yine de, İmparator'un araya girmesiyle, özellikle proconsul Paulus'un, Archippus'a bildirdiği karardan haberi olmayanların, onu heykellerle birçok kez onurlandırmalarından dolayı, eski saygınlığına kavuştuğuna inanmak bana daha uygun görünüyor. Ama, sevgili Secundus, bu demek değildir ki, o yeniden suçlandığında, bu konuya daha az kulak kabartman gerekecek. Davacısı Furia Prima'nın raporunu ve önceki mektubuna iliştirmiş olduğun Archippus'un yazılarını da okudum."* (Plin. *epist.* X.60).

[18] F. Archippus, MS 83 ve 84 yılı Bithynia et Pontus Eyaleti valisi Velius Paulus tarafından sahtecilikten mahkum edilmiş ve üst tabakadan kişiler için sürgünden çok daha ağır bir ceza olarak kabul edilen "madende çalışma" cezasına çarptırılmıştı (Shelton, 2013, 336; Millar, 2004, 43).

Plinius'un yukarıdaki X.58, X.60 ve aşağıdaki X.81 numaralı mektupları Prusa'nın İmparator Traianus Dönemi'nde *conventus* merkezi olduğunu kesin olarak ispatlar.

> *"Efendim, Olympus'taki Prusa'da, o kentten ayrılmak üzere olduğum gün, konuk evinde bazı toplumsal işlerle uğraşırken, yüksek memurlardan Asclepiades, Claudius Eumolpus'un beni çağırdığını bildirdi. Cocceianus Dio, bir senato toplantısında, masraflarını üstlendiği bir kamu yapısının kente tahsis edilmesini istediği sırada, Flavius Archippus'u temsilen orada bulunan Eumolpus, bu yapının kamuya mal edilmeden önce, Dio'nun tarafından harcamalara dair bir hesap çıkartması gerektiğini, başka türlü yapılırsa, onun buna borçlu kalacağını ileri sürdü. Hatta, söz konusu olan bu yapıda, Dio'nun eşi ve oğlunun gömütleri de olduğu halde, senin de bir heykelinin bulunduğunu belirtti ve benden bu konuyu yasal açıdan araştırmamı istedi. Ben vakit geçirmeden bu araştırmayı yapacağımı ve yola çıkışımı erteleyeceğimi söyleyince, kendisine davasını hazırlaması için daha geç bir tarih vermemi ve bu konuyu başka bir kentte incelememi talep etti." (Plin. epist. X.81).*

Kaynaklar, Prusa *conventus*'unda hangi köy, kasaba ve kentlerin yer aldığına dair kesin bilgiler vermez. Bununla birlikte Asia Eyaleti örneğinden, Romalılar'ın *conventus* merkezlerini belirlerken kentin konumu, ulaşım olanakları, büyüklüğü vb. gibi kıstasları gönüne aldıklarını biliyoruz. Bithynia et Pontus Eyaleti'nin batısında Olympos Dağı eteklerinde kurulmuş olan Prusa, eyaletin bu kesimindeki yerleşimlerin bağlı olduğu *conventus* merkezi olmalıdır. Dolayısıyla bu bölgedeki Apollonia ad Rhyndacum, Hadrianoi ad Olympum (=Orhaneli), Myrleia/Apameia (=Mudanya)[19] ve Caesarea Germanice (=Dereköy) gibi kentlerin ve bunların *teritoryum*'larındaki küçük yerleşimlerin Prusa *conventus*'u sınırları içerisinde yer aldığını söyleyebiliriz[20] (Dion Chr. *Orat.* XLII.13; Broughton, 1959, 749, 777; Ahlfeld, 2015; Jones, 1971, 90).

Yaşlı Plinius, Apollonia ad Rhyndacum'un Adyramettion *conventus*'una bağlı olduğunu ileri sürse de (Plin. *nat.* V.123; Taşdöner, 2017, 137), Veli Sevin'e göre kent önceleri Mysia sınırları içerisindeyken MÖ 129 yılında kurulan Asia Eyaleti ile Bithynia arasındaki sınır Rhyndakos (=Adırnaz, Orhaneli Çayı) Irmağı olarak belirlenince Bithynia sınırları içerisinde kalmıştır (Plin. *nat.* V.142; Jones, 1971, 87; Sevin, 2016, 39-40). Adli açıdan daha önce sırasıyla Adramytteion (=Edremit) ve Kyzikos (=Belkıs) *conventus* bölgelerinde yer alan Apollonia ad Rhyndacum, MS 1. yüzyıl sonlarında Prusa'nın *conventus* merkezi olmasıyla buraya bağlanmıştır. Kentin önceleri Adramytteion ve Kyzikos *conventus*'larına bağlı olması coğrafi nedenlerle açıklanabilir. Şöyle ki, Prusa *conventus* merkezi olmadan önce Bithynia et Pontus Eyaleti'nde Apollonia ad Rhyndacum'a en yakın *conventus* merkezi Nikaia idi. Apollonia ad Rhyndacum, Nikaia'ya olan uzaklığı nedeniyle coğrafi olarak daha yakındaki Kyzikos *conventus*'una bağlanmış olmalıdır. Bu uygulama pratik nedenlerle Romalılar'ın sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir. Apollonia ad Rhyndacum, Geç Roma Dönemi'nde de Bithynia piskoposluk merkezleri arasında görülmektedir (Sevin, 2016, 40; Jones, 1971,90). Prusa'ya yakın diğer bir kent olan Prusias ad Mare'nin, Nikaia ile sıkı ticari ilişkileri ve coğrafi nedenlerle Nikaia *conventus*'u sınırları içerisinde olduğu değerlendirilmektedir.

2.2-Nikaia *Conventus*'u

Askania Gölü'nün (=İznik Gölü) doğu kıyısında kurulan Nikaia; önemli askeri, ticari ve dini yolların kavşak noktasında yer alıyordu (Tab. Peut., *Segm.* IX.2; French, 2016; 8). Strabon (XII.4.7) Nikaia'yı eyalet *metropolis'i* olarak tanımlamış olsa da, elimizde bunu kanıtlayabilecek nümizmatik ve epigrafik kanıtlar yoktur. Nikaia, Roma Dönemi'nde ulaşım imkânları ve merkezi konumu sayesinde Bithynia ve Pontus Eyaleti'nin önde gelen *conventus* merkezlerinden biri olmuştur. Nikaia'nın *conventus* merkezi olduğunu gösteren belgelerden ilki eyalet valisi Genç Plinus'un İmparator Traianus'a yazdığı mektuplar, diğeri ise Prusalı Hatip Dion Chyrsostomos'un Söylevleri'dir. Dion Chrysostomos, XXXVIII'nci Söylevi'nde Nikaia'nın *conventus* merkezi olduğunu belirtir (Dion Chr. *Orat.* XXXVIII; Wilson, 1960, 94; Broughton, 1959, 709; Baz, 2013, 269; Taşdöner, 2017, 142). Plinius'un mektupları kentin *conventus* merkezi olduğu açıkça ortaya koyar. X.81 numaralı mektup, Plinius'un Prusa ziyareti sırasında Flavius Archippus'un avukatı olan Claudius Eumolpus'un, "Dion Chrysostomos'un bir kamu yapısının harcamalarında yolsuzluk yapmış olabileceği imasıyla şikâyette bulunmasıyla" ilgilidir. Ayrıca adı geçen yapıda, Dion'un eşi ve oğlunun

[19] Dion Chrysostomos (*Orat.* XL.33) Apameia vatandaşlarının Prusa'nın *conventus* merkezi olmasına tepki gösterdiklerini belirtir.

[20] G. Iulius Caesar, Apameia'ya *colonia* statüsü vermiş ve kenti *Colonia Iulia Concordia* olarak adlandırılmıştır. Colonia statüsündeki kent *Ius Italicum*'a (=İtalya Hukuku) tabidir. Bazı araştırmacılar kentin bu özel durumunun Prusa *conventus*'una dahil olamayacağı anlamına geldiğini ileri sürerler. Plinius'un mektuplarından da eyalet valisinin ancak imparatorun onayıyla kentin mali işlerine müdahale edebildiğini alıyoruz. Plin. *epist.* 48'deki *"…sahip oldukları ayrıcalıkları koruyarak bundan böyle bu denetimin benim irademle yerine getirileceğini bilsinler"* ifadesi, gerektiğinde imparatorun onayıyla eyalet valisinin kentin hesaplarını inceleyebileceğini gösterir. Bu durum Genç Plinius'un *legati Augusti pro praetore* unvanıyla eyalete olağanüstü yetkilerle gönderilmesiyle açıklanabilir. Ancak Apameia statüsü gereği vergiden muaf olsa da, eyalet valisi belli bir ağırlık taşıyan suçlara ve sivil davalara bakma yetkisine sahipti (Dürüşken- Özbayoğlu, 2001, dpn. 79-80; Millar, 2004, 39; Eck, 2008, 279; Magie, 1950, 414).

mezarlarının yanında İmparator Traianus'un heykelinin bulunmasının yasal açıdan uygun olup olmadığını araştırılmasını ister:

> *"…Ben vakit geçirmeden bu araştırmayı yapacağımı ve yola çıkışımı erteleyeceğimi söyleyince, kendisine davasını hazırlaması için daha geç bir tarih vermemi ve bu konuyu başka bir kentte incelememi talep etti. Ben, bununla Nikaia'da ilgileneceğimi söyledim. Ama, daha fazla bilgi almak için yerime oturduğumda, bu Eumolpus henüz yeterince hazırlanmamış olduğunu ileri sürerek erteleme istemeye* başladı…" (Plin. *epist.* X. 81).

Durumun ciddiyetinin farkında olan Plinius, konuyu ayrıntılı olarak araştırmak için bir müddet daha Prusa'da kalmaya verir. Ancak şikâyetçi olan Claudius Eumolpus davaya hazırlanmak için zaman ister ve davaya başka bir kentte bakılmasını talep eder (Plin. *epist.* X.81). Bu isteği yerinde bulan Plinius, davaya Nikaia'da bakacağını bildirir (Plin. *epist.* X.81). İmparator Traianus'un Plinius'a yazdığı başka bir mektubun (*epist*. X.84) konusu yine Nikaia'daki bir duruşmayla ilgilidir. İmparator, mektubunda Eyalet Valisi Plinius'a, Nikaialılar'ın "vasiyetname bırakmadan ölen yurttaşların mallarını yakınlarının korumasına ilişkin talepleri" hakkında tüm tarafları toplayarak Nikaia'da bir mahkeme düzenlemesi gerektiğini söylüyor:

> *"…Tanrısal Augustus tarafından, vasiyetname bırakmadan ölen yurttaşların mallarını yakınlarının korumasına ilişkin bir hakkın tanınmış olduğunu iddia eden Nikaialılar'a, procurator'larım olan Virdius Gemellinus ile azatlım Epimachus'un da yardımlarına başvurarak, aynı sorunla ilgili olan bütün karşıt tarafları biraraya toplamalısın; öyle ki sana en akılcı görüneni belirlemek için aleyhte söylenenleri de değerlendirmelisin."* (Plin. *epist.* X.84).

Elimizdeki yetersiz belgelerle Nikaia *conventus*'unun sınırlarını belirlemek oldukça zordur. Bununla birlikte Prusias ad Mare (=Gemlik), Askania Gölü'nün batı kıyısında yer alan Basilinopolis (=Çeltikçi), Pythopolis (=Sölöz), Aureliane, Poleketta (=Orta Pınarlar), Tetrakomia (=Keramet) kent ve toplulukların Nikaia *conventus*'una bağlı olduklarını söyleyebiliriz.

2.3-Nikomedia *Conventus*'u

Bithynia et Pontus Eyaleti'nin *metropolis*'i olan Nikomedia, geniş bir *teritoryuma* sahipti (Dio Cass. XLIX.18.3; Broughton, 1959, 726). Dion Chrysostomos, XXXVIII'inci Söylevi'nde Nikaia ile Nikomedia arasındaki rekabetten bahsederken her ikisinin de *conventus* merkezi olduğunu açıkça belirtmekle birlikte, ne zamandan beri bu statüye sahip oldukları hakkında bilgi vermez (Dion Chr. *Orat.* XXXVIII; Broughton, 1959, 709; Baz, 2013, 269; Wilson, 1960, 94). Nikomedia ile Nikaia arasındaki rekabetin çok eskilere dayandığını göz önüne aldığımızda, Dion'un bu ifadesinden her iki ketin de uzun süredir *conventus* merkezi olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Eyalet valisi Genç Plinius, Apuleius adlı bir askerin davasını Nikomedia'da incelemiş ve onu imparatora göndermeye karar vermiştir (Plin. *epist.* X.74). Plinius'un, İmparator Traianus'a yazdığı bazı mektuplardan (Plin. *epist.* X.96 ve X.97) eyaletteki Hristiyanların Nikomedia'da yargılandıkları anlaşılmaktadır. Bu mektuplar, Nikomedia'nın bir *conventus* merkezi olduğuna dair ipuçları verir:

> *"…Bu arada, bana Hristiyan oldukları bildirilen kimselere karşı şu yolu izledim: onlara Hıristiyan olup olmadıklarını sordum. İtiraf ettiklerinde ölüm cezasıyla gözünü korkutarak ikinci ve üçüncü kez yine sordum, direndiklerinde cezanın yerine getirilmesini emrettim. İtiraf ettikleri şey ne olursa olsun, inatçılığın ve katı dik başlılığın cezalandırılması gerektiğinden kuşku duymuyordum. Aynı çılgınlığa sahip başka kimseler de vardı; Roma yurttaşı olduklarından, onların Kent'e geri gönderilmelerini emrettim. Çok geçmeden, benzer durumlarda olduğu gibi, salt soruşturma suçlamaları yaygınlaştırdı, farklı türde birçok vaka ortaya çıktı…"* (Plin. *epist.* X.96).

Plinius, gerekli tedbirler alınırsa bu boş inancın önlenebileceğini ifade ettikten sonra yaptığı yargılamalar ve verdiği cezalarla birçok kişinin Hristiyanlıktan vazgeçtiğini belirtiyor:

> *"…soruşturmayı erteleyip sana başvurdum. Nitekim, özellikle suçlananların sayısı yüzünden konu sana danışmaya değer gözüktü. Gerçekten, her yaştan, her sınıftan kadın, erkek çok sayıda insan kovuşturma altındadır ve kovuşturma altında olacaktır. Bulaşıcı boş inanç, sadece kentlere değil, köylere, kırsal alanlara da yayılmış durumda; bu da denetlenebilir ve önlenebilir gözüküyor. En azından, eskiden boş olan tapınaklarda yeniden toplanmaya; uzun bir aradan sonra dini törenleri canlandırmaya ve şimdiye kadar çok az sayıda alıcı bulan kurban etinin orada burada satılmaya başlandığı iyice anlaşılıyor. Bunlara bakarak, eğer pişmanlığa açık kapı bırakılırsa, kalabalık bir insan topluluğunun ıslah edilebileceği kolaylıkla düşünülebilir."* (Plin. *epist.* X.96).

İmparator Traianus, Plinius'un Hristiyanlara karşı aldığı tedbirleri desteklemiş ve davalar hakkında tavsiyelerde bulunmuştur: *"…sana ihbar edilen Hristiyanların davalarını incelerken yapman gerekeni yaptın. Öte yandan, davalarda standart bir genel kural belirlemek mümkün değildir…"* (Plin. *epist.* X.97). Bu mektuplar, Plinius'un Nikomedia'da kurulan gezici mahkemelerde davalara baktığını göstermektedir. Metinde,

Hristiyanların yargılanması *cognitio* (=soruşturma) kelimesiyle ifade edilir. *Cognitio*, yasal olarak eyalet valisi ya da onun l*egatus*'u tarafından yapılırdı (Dürüşken-Özbayoğlu, 2001, dpn. 150).

Nikomedia *conventus*'u içerisinde; Dakibyza (=Gebze), Prainetos (=Karamürsel), Eribolum (=Yeniköy), Libyssa (Eutr. IV.5.2), Kanzares (=Kandıra?), Drepanon (=Hersek), Moneta (=Hacıköy), Kalpe (=Kerpe) vb. gibi yerleşimlerin olduğu düşünülmektedir.

2.4-Amisos *Conventus*'u

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin önemli liman kentlerinden birisi olan Amisos, Doğu'dan gelip Kappadokia üzerinden Pontos Eukseinos'a kadar uzanan kara yolunun bitiş noktasında yer alıyordu (Tab. Peut., *Segm*. X.2; Strab. XII.3.14; French, 2016, 9). G. Iulius Caesar tarafından *civitas libera* olarak ilan edilmiş (Dio Cass. XLI.48.4), Marcus Antonius'un Doğu Eyaletlerini yönettiği dönemde bu imtiyazını kaybetmiş, ancak Actium Savaşı'ndan (MÖ 31) sonra Augustus kentin *civitas libera* unvanını geri vermiştir[21] (Strab. XII.3.14; Plin. *epist.* X.93; Millar, 2004, 39; Hirschfeld, 1894, 1839-1840; Waddington, 1904, 43-4; Broughton, 1959, 581; Kaya, 2017, 224; Jones, 1971, 166).

Amisos'un *conventus* merkezi olduğuna dair elimizdeki tek kaynak, Eyalet Valisi Genç Plinius'un İmparator Traianus'a yazdığı mektuplardır. Plinius'un, Amisoslular'ın Iulius Piso'ya karşı açtığı dava hakkında imparatorun fikrini almak ve ona danışmak amacıyla kaleme aldığı aşağıdaki mektup, kentin *conventus* merkezi olduğunu gösterir:

> *"… Amisus kentinin dava vekili benim önümde Iulius Piso'dan; yirmi yıl önce genel kurulun ve kent meclisinin onamasıyla halk tarafından ona verilen yaklaşık 40.000 denarius'u istiyor, bunun için senin bu tür bağışları yasaklayan yönergelerini temel alıyordu. Piso buna karşılık kente çok şeyini verdiğini, böylece hemen hemen tüm malvarlığının tükendiğini söylüyordu…"*(Plin. *epist.* X.110).

Bazı araştırmacılar Amisos'un sahip olduğu *civitas libera*[22] statüsü nedeniyle eyalet valisinin adli faaliyet alanın dışında olduğunu ileri sürerler (Sherwin-White, 1998, 693; Weber, 1922, 31-32; Millar, 2004, 45; Galsterer, 2008a, 349). Ancak Plinius'un mektuplarında valinin, Amisos da dahil olmak üzere, eyalet sınırları içerisindeki tüm kentlerde yargılama yetkisinin olduğu açıkça görülüyor (Plin. *epist.* X.92; Galsterer, 2008a, 349; Broughton, 1959, 709; Taşdöner, 2017, 142). Özellikle eyaletteki cinayet suçları ve farklı kentlerin vatandaşları arasındaki davalara vali bakardı (Calp, 1955, 142). Plinius'un bazı mektupları (Plin. *epist.* X.92 ve X.93), valinin Amisos'un iç işlerine müdahale ettiğini gösterir: *"…toplantılara izin verilip verilmemesi ya da hangi sınırlar içinde izin verilmesi, yoksa yasaklanması mı gerektiği konusunda…" (*Plin. *epist.* X. 92; Sherwin-White, 1998, 693-4). Bu durum Amisos'un sahip olduğu *civitas libera* statüsünün, kentin eyalet valisinin denetiminden muaf olduğu anlamına gelmediğini gösterir.

2.5-Amastris *Conventus*'u

MÖ 64 yılında Pontos Krallığı'nı ele geçiren Romalı General Pompeius'un, Krallığın batıdaki topraklarının bir kısmını Bithynia Eyaleti'ne eklemesinden sonra batıda Nikomedia (İzmit), doğuda Amastris olmak üzere iki *metropolis* ortaya çıkmıştır (Strab. XII.3.10; Broughton, 1959, 727, 742; Kaya, 2005, 17). Amastris, Bithynia et Pontus Eyleti'ndeki *conventus* merkezi rolüyle eyaletin orta kesimdeki önemli bir kentti (Hill-Crow, 1993, 20; Sherwin-White, 1998, 640). Kentin *conventus* merkezi olduğu konusunda araştırmacılar hemfikirdir (Broughton, 1959, 709; Weber, 1922, 31-2; Sherwin-White, 1998, 693; Sherwin-White, 1998, 640; Taşdöner, 2017, 142). L. Lollianus Avitus'un[23] Bithynia et Pontus Eyaleti'ndeki valiliği sırasında (MS 165) Lucianus'un Alexandros'a karşı olan davası Amastris'te görülmüştü (Lucian, *Alex*. 57; Broughton, 1959, 741). Eyalet valisi olarak Plinius'un kentin içinden geçen nehrin üzerini kapatmak için imparatordan izin istemesi de, Amastris'in valinin denetimi altında olduğunu gösterir:

> *"Efendim, zarif ve süslü kent Amastris'in başlıca yapıları arasında çok güzel ve aynı zamanda çok uzun bir cadde vardır. Caddenin tüm kenarı boyunca, adına bakılırsa bir nehir ama gerçekte çok kirli olan bir lağım uzanır; lağım, son derece pis görünüşüyle utanç verici olmasının yanında, iğrenç kokusuyla da sağlığa zararlıdır. Sağlık açısından olduğu kadar, görünüm açısından da bu yerin örtülmesi doğru olacaktır; izin verirsen bu yapılacaktır, çabalarımla, bu kadar büyük ve gerekli bir eser için para eksik olmayacaktır."* (Plin. *epist.* X.98).

[21] Plin. *nat.* VI.2.7: *"…Amisum liberum…"*
[22] Plin. *epist.* X.92: *"Amisenorum civitas libera et foederata…"*
[23] L. Lollianus Avitus MS 144 yılında consul, MS 156 yılında proconsul Africae, MS 162-166 arasında Bithynia et Pontus Eyaleti valiliği görevlerine bulunmuştur (CIL XVI 90; Inscr. Ital., IX 132; CIL VI 1008; Doğancı, 2007, 262-5).

Coğrafi şartları göz önüne aldığımızda Erythrinoi (=Çakraz), Kromna (=Tekeönü), Parthenia (=Bartın), Tieum (=Filyos), Abonuteichus (=İnebolu), Kytoros (=Sütlüce) vb. gibi yerleşimlerin Amastris *conventus*'unun sınırları içerisinde olduğunu söyleyebiliriz (Strab.XII.3.8; Broughton, 1959, 727).

2.6-Sinope ve Byzantion *Conventus*'ları

Sinope. Uzun süre Pontos Krallığı'nın başkentliğini yapmış olan Sinope, sahip olduğu doğal limanıyla Roma Dönemi'nde de bölgedeki önemli kentler arasındadır. Romalı General Lucullus tarafından kente verilen *civitas libera* statüsü, Zela Savaşı'nda (MÖ 47) kentin limanını II. Pharnakes'in donanmasına açmasıyla tehlikeye düşmüştür (App. *Mithr.* 83 ve 120; Wilson, 1960, 182). Daha sonra G. Iulius Caesar, Sinope'yi Roma kolonisi yapmış ve adını *Colonia Iulia Felix Sinopensis* olarak değiştirmiştir (Kaya, 2017, 224; Wilson, 1960, 182). Roma'da, teorik olarak *colonia*'lar, *civitas libera* statüsündeki kentler gibi vergiden muaf tutulmuştu. Ancak eyalet valisi Plinius'un kentin su ihtiyacının karşılanması meselesinde dahi son kararı vermesi, onun eyalete olağanüstü yetkilerle gönderildiğini ve *imperium*'nun eyaletteki tüm kentleri kapsadığını gösterir:

> *"Efendim, Sinopelilerin suyu eksiktir; iyi ve bol suyun 16 mil uzaktan getirilebileceği anlaşılıyor. Bununla birlikte, kaynaktan 1000 adımdan biraz fazla uzaklıktaki kuşkulu gözüken yumuşak yer yapısının su tesislerini taşıyıp taşıyamayacağının az bir masrafla keşfini emrettim. Efendim, suya çok ihtiyaç duyan koloninin sağlığı ve görünümünün güzelliği açısından böyle bir eseri onaylarsan, çabalarımızla toplanacak para eksik olmayacaktır."* (Plin. *epist.* X.90).

Elimizde kesin kanıtlar olmasa da, bazı araştırmacılar Plinius'un kentin içişlerine karışması ve dönem dönem kente ziyaretlerde bulunmasından yola çıkarak, Sinope'nin *conventus* merkezi olduğunu kabul ederler (Taşdöner, 2017, 142; Sherwin-White, 1998, 640).

Byzantion. Roma'nın Bithynia Eyaleti'nin kurulunca bu eyalet sınırları içerisinde kalan Byzantion, Principatus Dönemi (MÖ 27-MS 284) başlarında *civitas libera* statüsü kazanmış ancak kısa süre sonra İmparator Vespasianus (MS 69-79) tarafından bu ayrıcalığı kaldırılmış ve Bithynia et Pontus Eyaleti'ne bağlanmıştır[24] (Plin. *epist.* X.43; Sherwin-White, 1998, 640; Dürüşken-Özbayoğlu, 2001, dpn. 73). *Civitas libera* ayrıcalığını kaybedince, kendi mahkemelerini düzenleme hakkı elinden alınan Byzantion'un, bu tarihten itibaren *conventus* merkezi olduğu düşünülmektedir (Sherwin-White, 1998, 640). Plinius'un mektuplarından (*epist.* X.43) İmparator Traianus Dönemi'nde (MS 98-117) de kentin eyalet valisinin denetiminde olduğu anlaşılıyor:

> *"Efendim, Byzantium kentinin büyük miktarlara ulaşan harcamalar toplamını incelerken, saygılarını sunmak için her yıl sana halkın kararıyla birlikte bir temsilci gönderildiği ve bu temsilciye 12 bin nummus verildiği tarafıma bildirildi…"*

Plinius'un Byzantion'un harcamalarını incelemesi, kentin eyalet valisinin *imperium*'una tabi olduğunu gösterir[25] (Millar, 2004, 43; Jones, 1971, 164). Tam olarak tespit edemediğimiz daha sonraki bir tarihte tekrar *civitas libera* statüsü kazanan kent, Septimius Severus (MS 193-211) ile Niger arasındaki iç savaş sırasında Niger'in tarafında yer almış, ancak savaşı Severus kazanınca *civitas libera* statüsü de dahil olmak üzere tüm ayrıcalıklarını kaybetmiştir (Kaya, 2017, 230). Sherwin-White'a göre kent, ayrıcalıklarını kaybettikten sonra tekrar *conventus* merkezi yapılmış olmalıdır (Sherwin-White, 1998, 640; Taşdöner, 2017, 142).

Sonuç

Bithynia et Pontus Eyaleti'nde ilk kez ilk kez MS 1. yüzyılın ikinci yarısında (muhtemelen İmparator Vesapasianus veya Traianus Dönemi) uygulanmaya başlanan *conventus* sistemi, hem eyaletteki hukuki uygulamaları iyileştirerek vatandaşların adalete ulaşmasını kolaylaştırmak hem de valinin adli gücünün eyaletin en ücra köşelerine kadar ulaşmasını sağlamak gibi pratik amaçlara hizmet etmiştir. Mahkemelerin ne zaman düzenleneceğinin önceden belli olmaması, adalet arayan eyalet halkının sürekli olarak valinin peşinden mahkeme merkezlerine akın etmelerine neden oluyordu. Bu belirsiz durum eyaletliler arasında hoşnutsuzluğa yol açıyordu. *Conventus* sınırları içerisindeki kent, kasaba ve köylerde yaşayanlar, *conventus* merkezinde düzenlenen gezici mahkemelere başvuru hakkına sahipti. Ancak Plinius'un, Flavius Archippus'un avukatı Claudius Eumolpus'un Prusalı Hatip Dion Chrysostomos'u yolsuzlukla suçladığı olayda ek süre isteyen davacıya, davasına Nikaia'da bakacağını söylemesi, bunun her zaman için bir zorunluluk olmadığını göstermektedir. Bu örnekten yola çıkılarak, vatandaşların davalarının görülmesi için, eyalet sınırları içerisindeki herhangi bir *conventus* merkezine başvurabileceği düşünülebilir. Ancak bu

[24] Plin. *nat.* IV.46: *"…oppidum Byzantium liberae condicionis …"*.
[25] Plin. *epist.* X.43: *"Efendim, Byzantium kentinin büyük miktarlara ulaşan harcamalar toplamını incelerken…"*.

ayrıcalık sadece Eumolpus'a tanınmış olup, bir istisna teşkil ediyor da olabilir. Konu hakkında elimizde başka bir kaynağımızın olmaması, kesin bir yargıya varmamıza imkân vermez. Bize göre, bu uygulama valinin eyaletteki *imperium* yetkisiyle ilgili olup tamamen onun inisiyatifinde gerçekleşmiş bir durumdur ve standart uygulama herkesin yaşadığı *conventus* merkezine başvurmasıdır.

Diğer bir sorun, eyalet valilerinin mahkemeleri düzenlerken nasıl bir planlama yaptığı meselesidir. Vali davalara bakmaya hangi *conventus* merkezinden başlamaktadır? Burada kentlerin bir önceliği var mıdır, yoksa tamamen coğrafi şartlar mı göz önünde bulundurulmuştur? Plinius'un, Prusa'da davalara baktığı sırada, Eumolpus'un davasına Nikaia'daki mahkemede bakacağını söylemesi, konu hakkında önemli ipucu verir. Plinius'un (en azından bu mektubun yazıldığı yıl) Nikaia'dan önce Prusa'daki davalara baktığı kesindir. Bu da bize eyaletin en batısındaki kent olan Prusa'dan başlayıp Nikaia, Nikomedia, Amastris ve Amisos sırasının takip edilmiş olabileceğini düşündürür. Yani mahkemelerin sırasını belirleyen en önemli etmen coğrafi şartlardır.

Gezici mahkemeler valilerin eyalet kentlerini yakından tanımalarına vesile olmuştur. Davalara bakmak için tura çıkan valiler, kentlerin sorunlarıyla yakından ilgilenme ve hesaplarını kontrol etme imkânı bulmuşlardır. Eyalet halkı da sorunlarını bizzat valiye iletebilmiştir. Vali Plinius, kentlerin küçük sorunlarını bizzat kendisi çözmüş, inisiyatif alamadığı meselelerde ise İmparator Traianus'a danışarak onun tavsiyeleri doğrultusunda hareket etmiştir. Dolayısıyla *conventus* sistemi adli getirilerinin yanında, valilerin eyalet kentlerinin sosyo-ekonomik yapıları hakkında bilgi sahibi olmalarını da sağlamıştır. Bu durum, Plinius ve C. Iulius Cornutus Tertullus'un *legati Augusti pro praetore* unvanıyla ve geniş yetkilerle eyalete vali olarak gönderilmelerinin asıl amacı olan "kentlerin ekonomilerine çeki düzen verme" misyonuyla da uyumludur.

Bithynia et Pontus Eyaleti'nde *conventus* sisteminin hangi tarihten itibaren uygulanmaya başladığı konusundaki tartışmalar da devam etmektedir. Her ne kadar bazı bilim adamları Flavius'lar Dönemi'nden (MS 69-96) itibaren *conventus* sisteminin standart bir prosedür olarak tüm Senatus Eyaletleri'nde uygulanmaya başladığını kabul etseler de, Bithynia et Pontus Eyaleti'nde bu dönemde sitemin varlığına dair kanıt yoktur. Elimizde en erken kayıtlar İmparator Traianus Dönemi'nin (MS 98-117) başlarını işaret etmektedir. Eyaletteki *conventus* merkezleri üzerinde de tam bir görüş birliği yoktur. Prusa, Nikomedia, Amastris, Amisos ve Nikaia kentlerinin *conventus* merkezi olduklarına dair kesin kanıtlar mevcuttur. Sinope ve Byzantion'un en azından bazı dönemlerde *conventus* merkezi olduğunu biliyoruz. Ancak bu iki kentin sırasıyla *colonia* ve *civitas libera* statüsünde olmaları, bazı soruları da beraberinde getirmektedir. Normal şartlarda bu kentlerin eyalet valisinin denetiminden muaf olması gerekirken, eyalet valisi Plinius'un sık sık bu kentlerin iç işlerine müdahale etmesi, onun eyalete olağanüstü yetkilerle gönderilmesiyle ilişkisi olmalıdır. Bazı araştırmacılar, Herakleia Pontika ve Apameia'nın *conventus* merkezi oluğunu ileri sürseler de, antik kaynaklarda bu iddiayı destekleyecek veri yoktur.

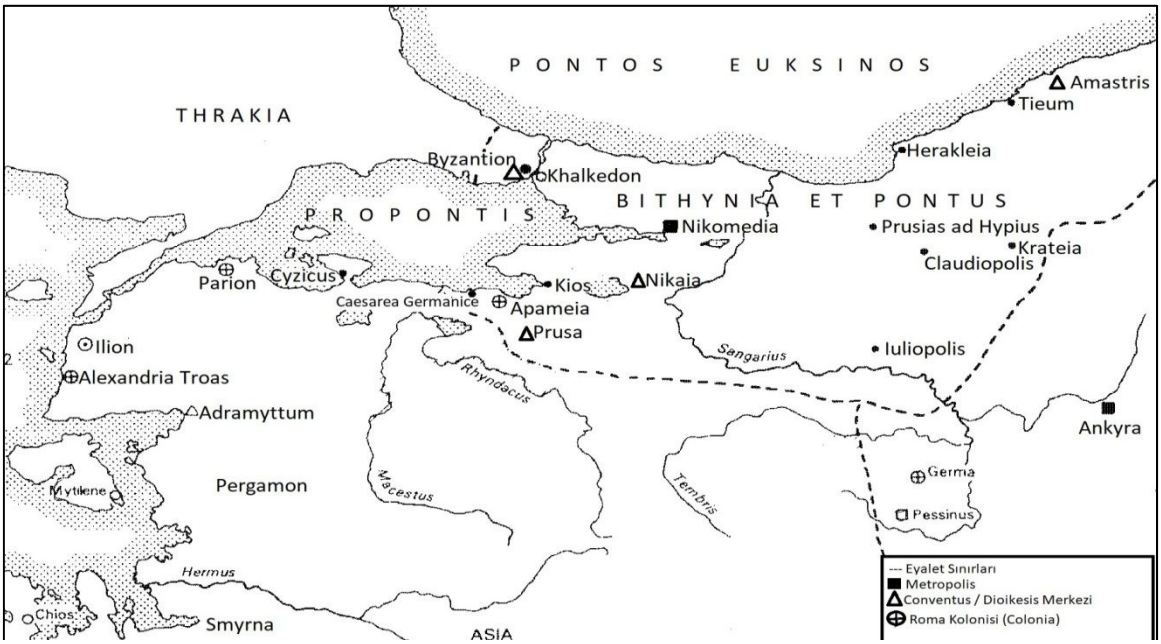

Harita 1: Bithynia et Pontus Eyaleti'ndeki *Conventus/Dioikesis* Merkezleri (Talbert, 1985, 158).

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

App. *civ.* (=Appianus, *Bella civilia*). *Appian's Roman History*, English trans. by H. White, Loeb, Cambridge & London 1912-1913.
App. *Mithr.* (=Appianus, *Mithridateios*). *Appian's Roman History*, English trans. by H. White, Loeb, Cambridge & London 1912-1913.
Caes. *Gall.* (=Caesar, *De Bello Gallico*). *The Gallic War*, English trans. by H.J. Edwards, Loeb, Cambridge & Massachusetts 1958.
Cic. *ad Fam.* (=Cicero, *Epistulae ad Familiares*). *Letters to his Friends*, English trans. by W.G. Willians, Loeb, London 1927.
Cic. *in Verr.* (= Cicero, *In Verrem*). *The Verrine Orations*, English trans. by L. H. G. Greenwood, Loeb, New York & London, 1959-1960.
Cic. *pro Arch.* (=Cicero, *Pro A. Licinio Archia Poeta Oratio*). *Oratio pro Archia Poeta*, English trans. by N. H. Watts, Loeb, London & New York 1923.
Dio Cass. (=Cassius Dio, *Rhomaika*). *Roman History*, English trans. by E. Carry, I-IX, Loeb, London 1914-1927.
Diod. (=Diodorus Siculus, *Bibliotheke Historike*). *Diodorus of Sicily*, English trans. by R.M. Geer, Loeb, London 1947.
Dion. Chr. *Orat.* (=Dionysos Chrysostomos, *Orationes*). *Dio Chrysostom*, English trans. by W. Cohoon-H.L. Crosby, Loeb, London & New York 1932-1953.
Eutr. (=Eutropius, *Brevarium Historiae Romanae*). Eutropius, *Roma Tarihinin Özeti*, çev. Çiğdem Menzilcioğlu, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2007.
Hdt. (=Herodotos, *Historiae*). Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
Liv. *perioch.* (=Livius, *Ab urbe condita librorum periochae*). *Livy, From the Founding of the City*, English trans. by A.C. Schlesinger, I-XIV, Loeb, London & New York 1967.
Luc. *Alex.* (=Lucianus, *Alexander*). *Lucian*, English trans. by A.M. Harmon, Loeb, London & Massachusetts 1961.
Plin. *nat.* (=G. Plinius Secundus, *Naturalis Historia*). *Pliny Natural History*, English trans. by H.R. Rackam-W.H.S. Jones-D.E. Eichholz, Loeb, Cambridge & London 1938-1971.
Plin. *epist.* (=G. Plinius Caecilius Secundus, *Epistulae)*. Pliny, *Letters*, English trans. by W. Melmoth, Loeb, London 1963.
Plut. *Luc.* (=Plutarkhos, *Lucullus*). *Plutarch's Lives*, English trans. by B. Perrin, I-XI, Loeb, London & New York 1959.
Skylaks, *periplus* (=Skylaks, *Periplus Scylacis*). Pseudo-Skylaks: Periplous. *Mediterranean Journal of Humanities*, çev. Murat Arslan, II/1, 2012, s. 239-257.
Strab. (=Strabon, *Geographika*). *The Geography of Strabo*, trans. by H.L. Jones, I-VIII, Loeb, London & New York 1917-1932.
Suet. *Iul.* (=Suetonius, *Divius Iulius*). *The Lives of the Caesars*. English trans. by J. C. Rolfe, Loeb, Cambridge & London 1951.
Tac. *ann.* (=Tacitus, *Annales*). Tacitus, *The Annals*, English trans. by J. Jackson, Loeb, Cambridge & London 1969.
Vell. (=Velleius Paterculus, *Historia Romana*). *Roman History*, English trans. by F. Shipley, Loeb, London & Cambridge 1961.

Modern Kaynaklar

Ahlfeldt, Johan (2015). *Digital Atlas of the Roman Empire, (http://dare.ht.lu.se/places/21165.html)*. Lund University, Sweden, (Erişim Tarihi: 12.02.2019 vd.).
Alföldy, Géza (2006). Spain. *The Cambridge Ancient History*, vol. X, ed. by Alan K. Bowman-E. Champlin- A. Lintott, Cambridge: Cambridge University Press, s. 449-463.
Arslan, Murat (2000). Sulla'nın Küçükasya Politikası. *Arkeoloji ve Sanat*, Yıl:22, S. 94, s.32-42.
Arslan, Murat (2007). *Roma'nın Büyük Düşmanı Mithradates VI Eupator*. İstanbul: Odin Yayıncılık.
Baz, Ferit (2013). Consideration for the Administration of the Province Pontus et Bithynia During the Imperial Period. *Cedrus*, I, s. 261-284.
Broughton, T.R. Shannon (1959). Roman Asia. *An Economic Survey of Ancient Rome*, vol. IV, ed. by Tenney Frank, New York: Pageant Books, s. 499-916.
Brunt, P. Astbury (1984). The Role of the Senate in the Augustan Regime. *The Classical Quarterly*, vol. 34, No. 2, s. 423-444.
Burton, G.P. (1975). Proconsuls, Assizes and the Administration of Justice under the Empire. *The Journal of Roman Studies*, vol. 65, s. 92-106.
Calp, H. (1955). Dion Khyrsostomos'un XL ve XLI'inci Nutku Üzerine Notlar. *DTCF Dergisi*, C. 13, S. 1-2, s. 137-147.
Çapar, Ömer (1995). Roma'nın Asia Eyaleti'nde Conventus (Dioicesis) Sistemi. *DTCF Dergisi*, C. 37, S. 1-2, s. 731-755.
Doğancı, Kamil (2007). *Roma Principatus Dönemi (M.Ö. 27-M.S. 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik bir İnceleme)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Doğancı, Kamil (2013). Antik Kaynaklara Göre Bithynia'daki Civitas'lar. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, vol. 14, S. 1, s. 167-186.
Dürüşken, Çiğdem- Özbayoğlu, Erendiz (2001). *Genç Plinius'un Anadolu Mektupları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Eck, Werner (1970). *Senatoren von Vespasian bis Hadrian. Prosopographische Untersuchungen mit Einschluss der Jahres-und Provinzialfasten der Statthalter*. Munich.
Eck, Werner (2008). Provincial Administration and Finance. *The Cambridge Ancient History*, vol. XI, ed. by. Alan K. Bowman-P. Garnsey-D. Rathbone, Cambridge & New York: Cambridge University Press, s. 266-292.
French, David H. (2016). *Roman Roads & Milestones of Asia Minor: Roads on the Itineraria*. vol. 4.1, Electronic Monograph 9, Ankara: British Institute at Ankara.
Galsterer, Hartmut (2008a). Local and Provincial Institutions and Government. *The Cambridge Ancient History*, vol. XI, ed. by. Alan K. Bowman-P. Garnsey-D. Rathbone, Cambridge & New York: Cambridge University Press, s. 344-360.
Galsterer, Hartmut (2008b). Provincia. *Brill's New Pauly Antiquity*, ed. by H. Cancik and H. Schneider, vol. 12, Leiden-Boston, col. 82-85.
Galsterer, Hartmut (2008c). The Administration of Justice. *The Cambridge Ancient History*, vol. XI, ed. by. Alan K. Bowman-P. Garnsey-D. Rathbone, Cambridge & New York: Cambridge University Press, s. 397-413.
Genç, Özlem (2016). Vali Plinius'un Mektupları Işığında Bithynia Bölgesi ve İzmit. *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri*, ed. H. Selvi-M. Bilal Çelik-A. Yeşildal, Kocaeli: Pelikan Basım, s. 83-100.
Glare, P.G.W. (2012). *Oxford Latin Dictionary*, 2nd edition, Oxford: Oxford University Press.
Habicht, Christian (1975). New Evidence on the Province of Asia. *The Journal of Roman Studies*, vol. 65, s. 64-91.
Harris, B.F. (1980). Bithynia: Roman Sovereignty and the Survival of Hellenism. *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, II, 7.2, ed. Hildegard Temporini, Berlin & New York, s. 857-901.
Haywood, R.M. (1959). Roman Africa. *An Economic Survey of Ancient Rome*, vol. IV, ed. by Tenney Frank, New York: Pageant Books, s. 1-120.
Hill, Stephen-Crow, James (1993). 1991 Yılı Amasra Yüzey Araştırması. *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 19-25.

Hirschfeld, G. (1894). Amisos, *RE*, I/1, Stuttgart, col. 1839-1840.
Işık, Adem (2001). *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Jones, A.H.M. (1971). *The Cities of the Eastern Roman Provinces*. Oxford: Clarendon Press.
Kaya, M. Ali (2005). Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38, s. 11-30.
Kaya, M. Ali (2017). Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25). *Doğu Batı*, S. 49, s. 195-233.
Kaya, M. Ali, (2002). Roma Eyaleti Asia'nın Aşağı Büyük Menderes Havzasındaki Mahkeme Bölgeleri. *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat tarihi Sempozyumu (Söke 2001)*, İzmir, s. 1-8.
Kornemann, E. (1900). Conventus. *RE*, IV/1, col. 1173-1200.
Magie, David (1950). *Roman Rule in Asia Minor I-II*. Princeton.
Millar, Fergus (2004). *Rome, The Greek World and The East.* vol. II, ed. by Hannah M. Cotton & Guy M. Rogers, London: The University of North Carolina Press.
Miller, Konrad (1916). *Itineraria Romana: Römische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana*. Stuttgart.
Miller, Konrad (1962). *Peutingersche Tafel*. Stuttgart.
Mitchell, S. (1984). The Greek City in the Roman Word- The Case of Pontus and Bithynia. *The Proceedings of the VIIIth International Congress of Greek and Latin Epigraphy*, Athens, s. 120-133.
Mommsen, T.-Krueger, P. (1892). *Corpus Iuris Civilis I: Institutiones, Digesta*. Berolini.
Oktan, Mehmet (2008). Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler. *Anatolia*, S. 34, s. 47-75.
Potter, David S. (2004). *The Roman Empire at Bay, AD 180-395*. London & New York: Routledge.
Salmeri, Giovanni (2002). Dio, Rome, and the Civic Life of Asia Minor. *Dio Chrysostom (Politics, Letters, and Philosophy)*, ed. Simon Swain, Oxford & New York: Oxford University Press, s. 53-92.
Sevin, Veli (2016). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I.*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Shelton, Jo-Ann (2013). *The Women of Pliny's Letters (Women of the Ancient World)*. London & New York: Routledge.
Sherwin-White, A.N. (1996). *The Roman Citizenship*. Oxford: Clarendon Press.
Sherwin-White, A.N. (1998). *The Letters of Pliny (A Historical and Social Commentary)*. Oxford & New York: Oxford University Press.
Storey, S. Jonathon (1998). *Bithynia: History and Administration to the Time of Pliny the Younger*. Unpublished MA Thesis, University of Alberta, Edmonton-Alberta.
Strothmann, Meret (2003). Conventus. *Brill's New Pauly Antiquity*, ed. by H. Cancik and H. Schneider, English ed. C.F. Salazar-D.E. Orton, vol. 3, Leiden-Boston, col. 759-760.
Talbert, Richard J.A. (1985). *Atlas of Classical History*. London & New York: Routledge.
Taşdöner, Kevser (2017). *Anadolu'da Roma Eyaletleri: Augustus Dönemi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
Waddington, W.H.T. (1904). *Recueil Général des Monnaies Grecques d'Asie Mineure*, Fasc. 1.1, Paris.
Weber, Wilhelm (1922). Bemerkungen zum Briefwechsel des Plinius und Trajan über die Christen. *Festgabe von Fachgenossen und Freunden Karl Müller zum siebzigsten Geburtstag dargebracht*, Tübingen, s. 24-45.
Wesch-Klein, Gabriele (2001). Bithynia, Pontus et Bithynia, Bithynia et Pontus–Ein Provinzname im Wandel der Zeit. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Bd. 136, s. 251–256.
Wilkes, J.J. (2006). The Danubian and Balkan Provinces. *The Cambridge Ancient History*, vol. X, ed. by Alan K. Bowman-E. Champlin- A. Lintott, Cambridge: Cambridge University Press, s. 545-585.
Wilson, D.R. (1960). *The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods*. B. Litt. Thesis, Oxford.